

## LEGĂTURILE LUI TEODOR BOTIȘ CU FAMILIA MOCIONI

Sebastian-Dragoș Bunghez\*

**Abstract:** Teodor Botiș was noted as an important personality of Arad culture in the first half of the 20th century. As a historian, some of his works have received awards from the Romanian Academy. He began his work as a pedagogue for Eugen Mocioni's children and became a close friend of the Mocioni family, with whom he had been in touch for all his life. For three decades he has participated in the most important events that took place at the Mocioni Castle in Căpâlnăș, being with this family in the most beautiful moments, but also in the most difficult ones. For instance, in 1915, the intellectual of Arad was with the Mocioni family, grieved at the death of Petru Mocioni on the Galician front, and in 1930 and 1934 attended the funeral of two other members of the family, Ionel Mocioni and Terezia de Mocioni. Deeply marked by the drama of the family, but also impressed by the role played by this in the history of the Romanians from Banat and Transylvania, Teodor Botiș began to write a series of articles evoking the work of the members of the Mocioni family. Having access to the family archive, the historian from Arad *also* wrote the Monograph of the Mocioni family, a work published in 1939 in Bucharest and appreciated by the personalities of the time.

**Keywords:** Teodor Botiș, Mocioni family, Banat, National movement.

În secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea Aradul a avut un rol important în cultura română și în mișcarea națională românească. Înființarea în anul 1812 a Preparandiei din Arad, urmată de aceea a Institutului Teologic în 1822, a contribuit la formarea în regiunea Aradului a unei puternice intelectualități românești, compuse din preoți și învățători<sup>1</sup>. Aceștia au jucat rolul unei adevărate „elite minore” a românilor, iar din rândul lor avea să se ridice și o parte însemnată a conducătorilor mișcării naționale românești<sup>2</sup>.

Funcționarea celor două instituții de învățământ românești a fost susținută de conducerea episcopiei ortodoxe a Aradului, în cadrul căreia au activat remarcabile personalități ale epocii din această zonă. În secolul al XIX-lea, printre episcopii arădeni s-au numărat câțiva dintre viitorii mitropoliți ai Transilvaniei: Procopie Ivacicovici, Miron Romanul, Ioan Meșianu<sup>3</sup>.

---

\* Dr., Liceul „Atanasie Marienescu” Lipova, jud. Arad; e-mail: sbunghez@gmail.com

<sup>1</sup> Despre înființarea și evoluția celor două instituții de învățământ, a se vedea Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Edit. Consistoriului, 1922.

<sup>2</sup> Despre rolul acestora, a se vedea Maria Alexandra Pantea, *Preoți și învățători români din protopopiatul ortodox al Aradului: (1812–1918)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

<sup>3</sup> Despre episcopia Aradului a se vedea Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706–1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, la Arad au apărut importante periodice românești, precum cele cu caracter religios, „Speranța”, „Lumina”, „Biserica și Școala”, sau cele politice, „Tribuna poporului” și „Românul”<sup>4</sup>.

Tot la Arad s-a înființat și una dintre cele mai mari bănci românești din Austro-Ungaria, Banca „Victoria”<sup>5</sup>.

La afirmarea Aradului ca un centru cultural, economic și politic al românilor transilvăneni au contribuit și membri ai familiei Mocioni, care au activat în structurile de conducere ale Băncii „Victoria” și ale episcopiei arădene, dar și ca unii dintre filantropii care au ajutat învățământul românesc. Mocioneștii au donat mari sume de bani pentru susținerea școlilor românești amenințate de politica de maghiarizare inițiată de liderii de la Budapesta și au acordat burse elevilor români cu posibilități financiare reduse<sup>6</sup>.

Importanța politică a Aradului a crescut după ce în 1897 s-a înființat aici ziarul „Tribuna poporului”, în jurul căruia a activat partea radicală a grupării tribuniste venită de la Sibiu, în frunte cu Ioan Russu-Șirianu. Rolul Aradului a fost confirmat în 1908, atunci când aici s-a stabilit sediul Partidului Național Român, orașul de pe Mureș fiind locul în care se întâlneau conducătorii românilor din Transilvania. În acest context, fruntașii românilor arădeni, precum Mihai Veliciu, Roman Ciorogariu, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciuc și alții, s-au impus printre cei mai de seamă lideri ai mișcării naționale românești din Monarhia dualistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea<sup>7</sup>.

Una dintre personalitățile de marcă ale Aradului din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost Teodor Botiș. Doctor în teologie, profesor la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad, a fost și director al acestuia între anii 1918–1927. Când Pedagogia s-a despărțit de Teologie, în 1927, Institutul Teologic s-a transformat în Academie Teologică, iar Teodor Botiș a devenit primul rector al acesteia. A îndeplinit această funcție până la pensionarea sa din 1938<sup>8</sup>.

A avut și o activitate publicistică susținută, fiind redactor responsabil al revistei oficiale a Episcopiei ortodoxe a Aradului, „Biserica și Școala”, în anii 1917–1921<sup>9</sup>.

<sup>4</sup> Despre presa arădeană în limba română a se vedea Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate – din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. II, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2016.

<sup>5</sup> Despre Banca „Victoria”, a se vedea Lucian Dronca, *Activitatea Băncii Victoria din Arad 1887–1918*, „Banatica”, Reșița, nr. 14, 1996.

<sup>6</sup> A se vedea Maria Alexandra Pantea, *Intelectuali arădeni susținători ai Bisericii și Școlii*, în vol. Aurel Dragoș, Eugeniu Criste (coord.), *Mit, legendă și istorie pe văile Crișurilor*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014.

<sup>7</sup> A se vedea Lucian Petraș, *Politică și demers național în comitatul Arad (1895–1916)*, Timișoara, Edit. Brumar, 2008; Vasile Popeangă, *Aradul. Centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867–1918)*, Edit. Facla, Timișoara, 1978.

<sup>8</sup> Mihai Săsăușan, *Preotul, profesorul și istoricul Teodor Botiș (1873–1940)*. *Date bibliografice*, „Teologia”, anul IX, nr. 2, Arad, 2005, p. 128.

<sup>9</sup> Maria Tomov, *Teodor Botiș (1873–1940)*, „Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul școlar 1972–1973”, p. 243.

A redactat și „Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic” în anii 1918–1927, apoi „Anuarul Academiei teologice din Arad” din 1927 până în 1938<sup>10</sup>.

Susținător înfocat al cauzei naționale românești, a fost timp de mai multe luni unul dintre membrii redacției ziarului „Românul”, organul oficial al Consiliului Național Român Central, chiar de la reparația sa din 8 noiembrie 1918. A participat și la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, ca delegat al Institutului Teologic din Arad<sup>11</sup>. Avea să descrie în mod emoționant participarea sa la forul națiunii române în articolul intitulat *Marea adunare națională de la Alba Iulia. Proclamarea unității naționale. Un neam, o țară.*, publicat în „Biserica și Școala” din 25 noiembrie/8 decembrie 1918<sup>12</sup>.

Poate cel mai important aspect al activității lui Teodor Botiș a fost însă cel de istoric. A publicat trei cărți și mai multe studii și articole. Dintre cărți, prima s-a numit *Cei dintâi ani din trecutul și viața Preparandiei (Școlii normale) gr. or. române din Arad* și a fost scrisă împreună cu colegul său de la Institutul Pedagogic-Teologic, profesorul Avram Sădean, cu prilejul centenarului Preparandiei arădene. Avram Sădean a fost ucis în Primul Război Mondial, iar cercetările începute de cei doi au fost finalizate de Teodor Botiș în 1922 prin publicarea unei lucrări masive, de peste 700 de pagini, intitulată *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*. O ultimă lucrare de istorie al cărei autor a fost Teodor Botiș a apărut în 1939 sub numele de *Monografia familiei Mocioni*. Monografiile din 1922 și 1939 au fost premiate de Academia Română, iar valoarea lor a fost apreciată de istoricii de atunci și de mai târziu<sup>13</sup>.

Teodor Botiș a scris *Monografia familiei Mocioni* datorită legăturilor pe care le-a avut cu această importantă familie nobilă din Banat. În tinerețe, pe când era încă student al Institutului Teologic din Arad, a devenit „prefect de studii”, adică pedagog, al copiilor Petru și Alexandru ai lui Eugen Mocioni, fratele marelui om politic și cărturar român Alexandru Mocioni, fiind recomandat pentru această funcție de către episcopul Aradului, Ioan Mețianu. A fost îndrăgît de fiii castelanului din Căpâlnaș și a devenit prieten al familiei, pe care vizitat-o adeseori și după ce și-a dus la capăt îndatorirea de „prefect de studii”. Se poate afirma că începutul activității lui Botiș se leagă de Mocionești, iar timpul petrecut la Căpâlnaș „i-a folosit foarte mult atât lui, cât și culturii românești”<sup>14</sup>. De-a lungul anilor a

<sup>10</sup> Mihai Săsăujan, *loc. cit.*, p. 129.

<sup>11</sup> Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale (1812–2012)*, Arad, Edit. Nigredo, 2012, p. 92–93.

<sup>12</sup> Deși articolul este nesemnat, i-a fost atribuit lui Teodor Botiș de către fiul său, Emil Botiș. A se vedea Emil Botiș, *Un cronicar al evenimentelor din toamna anului 1918 – Dr. Teodor Botiș*, în vol. Romulus Felea (coord.), *Țara Moșilor. Studii, articole și comunicări*, Abrud, 1974, p. 95.

<sup>13</sup> Ștefan Pascu, *Teodor Botiș (1873–1940)*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu, VIII, 1939–1942, Tipografia „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1942, p. 541.

<sup>14</sup> Florin Drașovean, *Dr. Teodor Botiș (1873–1940)*, în vol. Dr. Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, ediția a III-a îngrijită și prefătată de acad. Păun Ion Otiman, București, Edit. Academiei Române, 2015, p. XXIV.

participat la cele mai importante evenimente din viața familiei nobile bănățene, iar numele său revine de mai multe ori în *Cartea de aur a familiei Mocsonyi din Căpâlnaș. 1882–1933*, un jurnal de însemnări zilnice manuscris, care se găsește în posesia Bibliotecii Județene „A.D. Xenopol” din Arad. Singur sau împreună cu soția sa, poeta Maria Botiș-Ciobanu, iar uneori și cu copiii săi, Teodor Botiș îi vizita adesea pe membrii familiei Mocioni la Căpâlnaș<sup>15</sup>.

De exemplu, la 3 iulie 1904 profesorul și clericul arădean s-a aflat la castelul Mocioneștilor împreună cu soția sa, prilej cu care poetesa a notat în *Cartea de aur* o poezie autografă<sup>16</sup>.

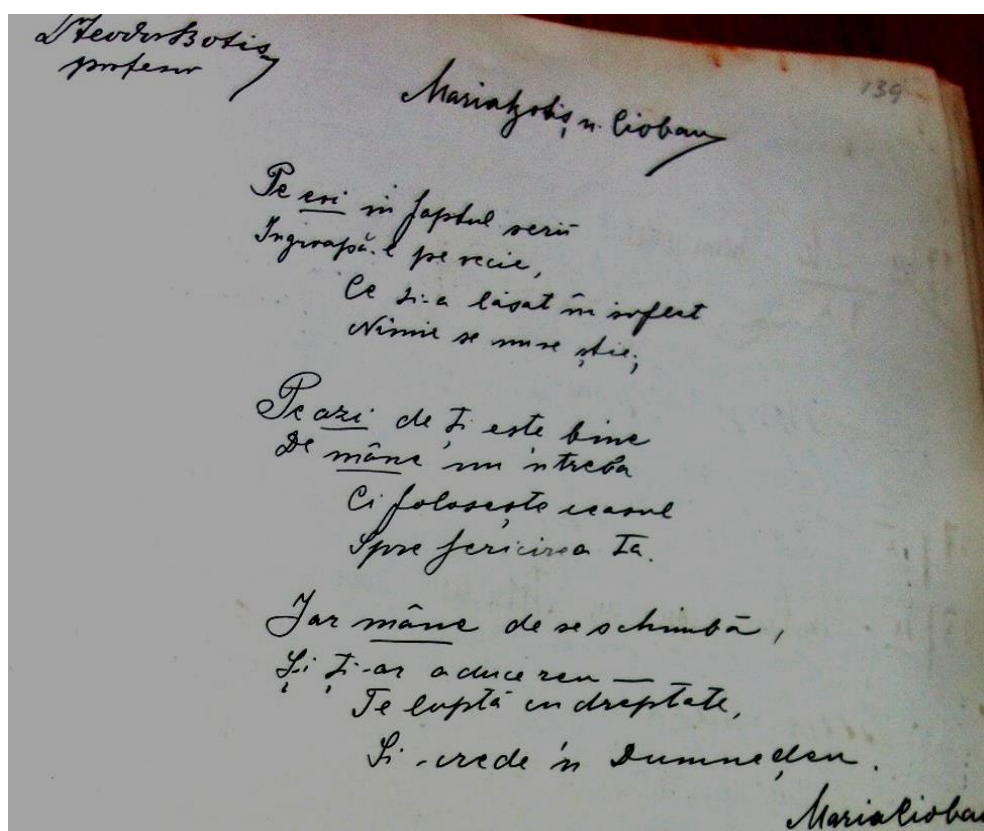


Fig. 1. Poezie de Maria Botiș-Ciobanu, în *Cartea de aur a familiei Mocsonyi din Căpâlnaș. 1882–1933*, p. 139.

<sup>15</sup> Adriana Czibula, *O jumătate de secol la castel: Familia Mocioni din Căpâlnaș*, în vol. *Momente din istoria lecturii publice. Simpozion biennial național cu participare internațională. Ediția a V-a, Arad, 22–25 septembrie 2014*, Arad, Edit. Nigredo, 2014, p. 142.

<sup>16</sup> *Cartea de aur a familiei Mocsonyi din Căpâlnaș. 1882–1933*, mss., Biblioteca Județeană „A.D. Xenopol” Arad, p. 139.

Cu prilejul unei alte vizite, din 12 iulie 1907, la care au luat parte atât Teodor Botiș și soția sa, cât și fiul lor Aurel și un alt membru al familiei Botiș, Ionel, cineva, probabil doamna Botiș, a făcut în *Cartea de aur* un desen ce reprezintă patru copii care aleargă după fluturi ținând plase de fluturi în mâini, semn că unii dintre micuții prezenți profitaseră de vremea frumoasă pentru a se bucura de peisajul mirific din jurul castelului<sup>17</sup>.

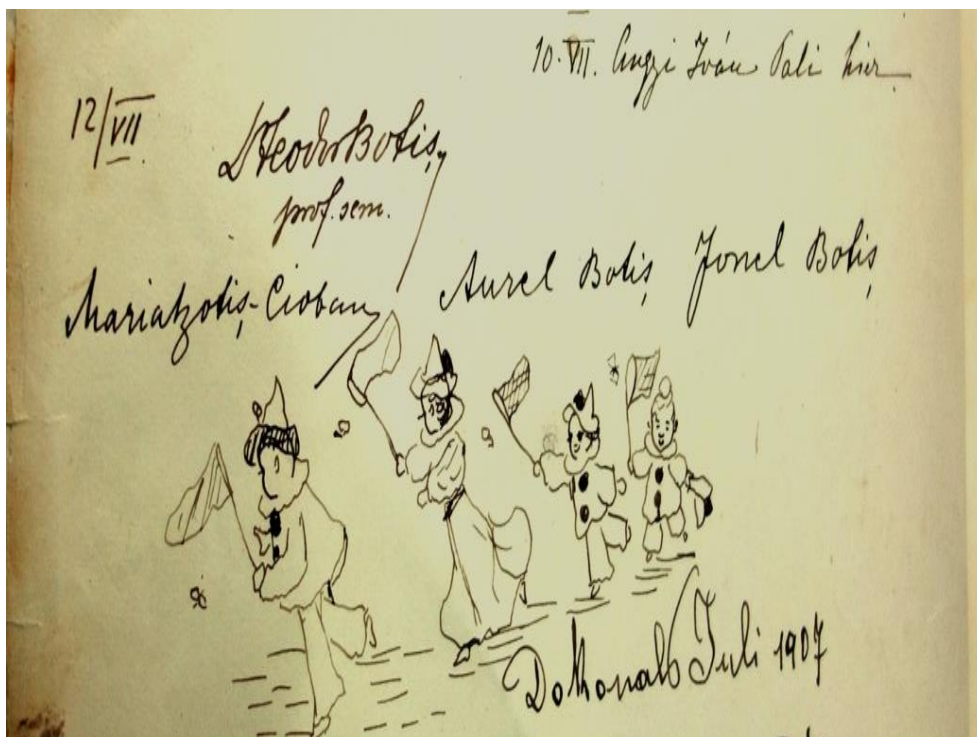


Fig. 2. Desen din *Cartea de aur* a familiei Mocsonyi din Căpâlnaș. 1882–1933, p. 156.

Teodor Botiș a participat și la sfințirea bisericii renovate din Căpâlnaș din 26 octombrie/8 noiembrie 1913, oficiată de episcopul Ioan I. Papp, împreună cu alți clerici. Fețele bisericesti au fost invitate și la castelul familiei Mocioni, unde au semnat în *Cartea de aur*<sup>18</sup>.

Istoricul arădean a fost prezent nu doar la evenimente fericite din viața familiei Mocioni, ci și la unele triste, precum înmormântările. În 1915 a murit pe frontul galițian, la Lemberg (azi Lviv, în Ucraina – n.n.), locotenentul Petru Mocioni, unul dintre foștii săi elevi. Până la aducerea acasă a trupului acestuia, la Căpâlnaș s-a ținut parastasul de 40 de zile, la care au participat numeroși clerici și apropiați ai

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 156.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 221.

familiei Mocioni. După ceremonie, cei prezenți, între care și Botiș și soția sa, au trecut în *Cartea de aur* următoarea însemnare: „După implorarea odihnei sufletești a eroului, care a trăit și murit credincios lămuritei tradiții a ilustrei sale familii, Petru de Mocsonyi, căzut pe câmpul de onoare apărând tronul, neamul și moșia, semnăm această pagină ca omagiu memoriei Lui. Dumnezeu să-l odihnească! Căpâlnaș 6 August n. 1915.”<sup>19</sup>

La 4/17 decembrie 1915 Petru Mocioni, adus din Galiția, a fost înmormântat în mausoleul familiei Mocioni de la Foeni, în prezența familiei și a unei numeroase asistențe, între care se remarcă și o „deputațiune de țărani în frunte cu preotul și învățătorul din Căpâlnaș”. Emoționat, protopopul Teodor Botiș a oficiat liturghia de înmormântare, ținând și o cuvântare în care a relevat calitățile de „bun român și darnic creștin ale răposatului”<sup>20</sup>.

Evenimentele triste au continuat la Căpâlnaș. Un alt fost elev al lui Teodor Botiș, Alexandru Mocioni junior, a murit la 22 august 1926 și a fost înmormântat la Foeni pe 27 august<sup>21</sup>. Nu am găsit însă nicio consemnare a prezenței directorului Institutului Pedagogic-Teologic la ceremonie.

În anul următor Botiș a vizitat familia Mocioni în cadrul unei adevărate sărbători. Pe 8 septembrie 1927 castelul de la Căpâlnaș a primit un oaspete ilustru, pe episcopul ortodox al Aradului, Grigore Comșa, aflat în vizitațiune canonică. Înaltul cleric era însoțit de mai multe persoane, protopopi, preoți și diaconi. Ajunși la Căpâlnaș, au fost întâmpinați de o mare mulțime, în frunte cu autoritățile locale și cu Ionel Mocioni, apoi au trecut pe la castel: „P.S. Sa dimpreună cu suita descinde la marele proprietar al comunei d-l Ionel Mocsonyi unde suntem primiți cu multă dragoste și bucurie, cu rară și românească ospitalitate.”<sup>22</sup> Toți vizitatorii, între care se găsea și Teodor Botiș, au semnat în *Cartea de aur*<sup>23</sup>.

Și cel de al treilea fiu al lui Eugen Mocioni, Ionel Mocioni, a murit de tânăr, la 37 de ani, pe 3 octombrie 1930. Era în acel moment prefect al județului Severin. Teodor Botiș a participat la ceremonia funerară care s-a ținut în orașul reședință al județului, Lugoj, alături de membrii familiei Mocioni, de episcopul Aradului, Grigore Comșa, și de o mulțime de 10000 de oameni. După rostirea cuvântărilor funerare, defunctul a fost transportat cu automobilul și înmormântat în mausoleul de la Foeni<sup>24</sup>.

După un an, la Căpâlnaș a fost organizat parastasul pentru Ionel Mocioni. Cei prezenți au semnat în *Cartea de aur* sub următorul text: „Adunați la parastasul de un an servit azi în 3 Octomvrie 1931 pentru odihna sufletului neuitatului și preaiubitului nostru Ionel de Mocioni vărsăm lacrimi de durere nemângâiată și aducem omagii memoriei lui în veci binecuvântate.” Semnătura lui Teodor Botiș e prima din stânga, iar sub ea sunt consemnate și funcțiile pe care le îndeplinea în acel moment:

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 249.

<sup>20</sup> Maria Alexandra Pantea, *Relatări din Primul Război Mondial prezentate în presa ecleziastică din Banat*, București, Edit. Tritonic, 2017, p. 199–200.

<sup>21</sup> *Cartea de aur a familiei...*, p. 405.

<sup>22</sup> „Biserica și Școala”, Arad, an LI, nr. 38, 18 septembrie 1927, p. 3.

<sup>23</sup> *Cartea de aur a familiei...*, p. 421.

<sup>24</sup> „Biserica și Școala”, Arad, an LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, p. 2.



politice: episcopul Grigore Comșa, ministrul Alexandru Lapedatu, profesorul Dimitrie Gusti, care reprezenta Fundația Regele Carol, și alții. După parastas a avut loc și o serbare a „Astrei” în memoria lui Alexandru Mocioni, în cadrul căreia Teodor Botiș a ținut o cuvântare prin care „a scos în relief personalitatea lui A. Mocioni și rolul ce l-a avut în viața noastră din Ardeal și Banat ca politician, om de cultură, ca conducător în treburile bisericești și economice”<sup>26</sup>.

În a treia ședință a Consistoriului Episcopiei din Arad din 1934, Teodor Botiș s-a angajat să conferențieze și în cadrul „Astrei” din Arad despre „ilustrul bărbat” Alexandru Mocioni. Comemorarea urma să aibă loc în cadrul ședinței festive a Adunării Eparhiale, care era programată să se desfășoare în după-amiaza zilei de deschidere a Adunării Eparhiale<sup>27</sup>. Conform deciziei luate de Consistoriul arădean, la ora 17 a zilei de 6 mai 1934 a avut loc la Palatul Cultural din Arad ședința a II-a, festivă, a Adunării Eparhiale, consacrată comemorării „marelui creștin ortodox și marelui român Dr. Alexandru Mocioni”. În deschiderea ședinței a ținut o cuvântare episcopul Grigore Comșa, după care a susținut conferința promisă Teodor Botiș, „expunând în chip documentat cele mai însemnate momente din viața și activitatea multilaterală, pe teren național, bisericesc, cultural, științific și economic, a marelui dispărut”. Conferința rectorului Academiei Teologice din Arad a fost „primită cu vii aplauze de cei prezenți”<sup>28</sup>.

La scurt timp după aceste comemorări a decedat în castelul din Căpâlnaș pe 9 iulie 1934 cumnata lui Alexandru, Terezia de Mocsonyi, care fusese văduva lui Eugen și mama celor trei fii decedați între timp, Petru, Alexandru junior și Ionel, dintre care primii doi fuseseră elevi ai lui Teodor Botiș. Se stinge astfel, după aprecierea ziaristului de la „Biserica și Școala”, „ultimul membru din generația veche a frunțașei familiei Mocsonyi (Mocioni) care i-a dat prestigiu și strălucire și în vremuri grele a ilustrat viața publică românească de dincoace de Carpați”. Ceremoniile funerare au avut loc mai întâi la Căpâlnaș, apoi la Foeni, unde defuncta a fost înhumată în mausoleul familiei. Teodor Botiș a oficiat serviciile religioase în ambele locuri, iar la sfârșit „în cuvinte emoționante a reliefat personalitatea și rolul ce l-a avut adormita în Domnul ca mamă și soție”<sup>29</sup>.

Teodor Botiș s-a simțit mereu dator față de binefăcătorii și prietenii săi, a căror activitate excepțională în slujba neamului și a bisericii a admirat-o foarte mult, și de aceea a decis să scrie o monografie a familiei Mocioni. Înainte de terminarea monografiei a publicat însă mai multe articole despre membrii marcanti ai familiei, precum cel apărut în numerele 11 și 12 din 1934 ale revistei „Societatea de mâine”, în care se referă la *Atitudinile politice ale celor doi mari Mocioni: Andrei și Alexandru*. Aici afirmă despre Andrei Mocioni că a renunțat la mandatul de deputat în dieta maghiară în 1861, pentru că nu se simțea îndreptățit să participe

<sup>26</sup> „Biserica și Școala”, Arad, an LVIII, nr. 15–16, 8–15 aprilie 1934, p. 13.

<sup>27</sup> Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Fond „Astra”*, dos. 273, f. 69.

<sup>28</sup> „Biserica și Școala”, Arad, an LVIII, nr. 20, 13 mai 1934, p. 5–6.

<sup>29</sup> *Ibidem*, nr. 29, 15 iulie 1934, p. 6–7.



în numele națiunii sale la dezbaterile problemelor naționalităților în acel for, până ce nu-i va cunoaște „adevăratele dorințe și postulate”. În acest sens, el cerea convocarea unui „congres general al tuturor românilor din Ungaria, Banat și Transilvania, care să formuleze dorințele acestora”. Din cauză că acesta nu a putut avea loc, Andrei Mocioni și-a schimbat tactica și a pledat pentru participarea românilor la Dieta Ungariei din anii 1865–1868. Aceștia au reușit să trimită în Dietă 24 de deputați, între care și Andrei Mocioni și nepotul său, Alexandru. Văzând că Viena este înclinată spre concesiile către maghiari, Andrei Mocioni i-a făcut o vizită pe 26 februarie 1867 lui Kossuth, la Torino, sperând probabil că acesta îi va influența pe politicienii maghiari să aprobe drepturi naționale pentru celelalte naționalități, astfel încât să se ajungă la o împăcare cu acestea. Speranțele lui Andrei Mocioni au fost însă spulberate când Dieta maghiară, în pofida luptei deputaților români și a celor ai altor naționalități, a adoptat legea naționalităților din 1868, care asigura supremația maghiarilor. Drept consecință, Andrei Mocioni a considerat în 1869 că trebuie să se retragă din „arena luptelor politice”, devenind primul pasivist<sup>30</sup>.

Despre celălalt mare reprezentant al familiei Mocioni, Teodor Botiș afirmă: „Alexandru Mocioni, cel mai distins vlăstar al acestei familii macedo-române, a făcut de la început și până la sfârșit o politică pur românească, ce prin intransigența sincerității, onestității și frumusețea sa etică se conturează tot mai luminoasă, tot mai pilduitoare și simpatice în ochii posterității și ai istoriei nepreocupate.” După Teodor Botiș, idealul pentru care Alexandru Mocioni a luptat toată viața a fost „unirea politică și culturală a românilor de sub stăpânirea maghiară”, pentru obținerea egalității politice. În acest scop, fruntașul de origine macedo-română a adresat românilor, înainte de alegerile pentru Dietă din 1869, o „Scrisoare deschisă către mulți”. În aceasta el susținea necesitatea constituirii partidului politic național<sup>31</sup>.

Ca urmare a argumentației înflăcărate a tânărului om politic, a avut loc conferința națională de la Timișoara din 7 februarie 1869, unde fruntașii români din Banat și Crișana au decis „înființarea «unui partid național de sine stătător, ai cărui membri adică să nu fie angajați cu nici un alt partid politic, din cele existente»”. Președinte al partidului a fost ales chiar Alexandru Mocioni. Același om politic a fost autorul programului politic al partidului, care a influențat și programele din 1872 și din 1882.

În perioada de persecuții la care au fost supuși românii după prezentarea *Memorandumului*, culminând cu procesul de la Cluj din 1894 și cu dizolvarea de către ministrul de Interne în același an a Partidului Național Român, Alexandru Mocioni a rămas un reper pentru românii din Ungaria, prin demnitatea cu care s-a comportat și prin claritatea concepțiilor sale intransigente. De pildă, la 3/15 septembrie 1899, el a publicat în „Tribuna” o declarație în care afirma că Partidul Național

<sup>30</sup> Teodor Botiș, *Atitudinile politice ale celor doi mari Mocioni: Andrei și Alexandru*, „Societatea de mâine”, București, an XI, nr. 11, noiembrie 1934, p. 180–181.

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 181.

Român continuă să existe, în pofida măsurilor ilegale care s-au luat împotriva lui, pentru că „el este efluxul voinței unui întreg popor conștiu de sine”. Tot în acest sens, el i-a adresat în 12 iunie 1899 o scrisoare președintelui partidului, dr. Ioan Rațiu, în care avertiza: „...,iar în ce privește prevenirea pericolelor, ce amenință partidul național, unicul paladiu, în contra acestora poate fi după convingerea mea fermă, numai și numai ținuta corectă a membrilor partidului național.”

În ultima parte a articolului, Teodor Botiș lămurește relațiile pe care Partidul Național Român condus de Alexandru Mocioni le-a avut cu Partidul Democrat Maghiar condus de Daniil Irányi, E. Simonyi și Iosif Madarász. S-a încercat în 1869 o colaborare între acest partid maghiar de stânga și clubul deputaților români și sârbi, datorită existenței unor puncte de vedere asemănătoare. Acuzat de trădare de patrie de către partidele maghiare de la putere și de presa șovină, Partidul Democrat Maghiar a renunțat la colaborare<sup>32</sup>.

După câțiva ani, în 1939, Teodor Botiș a publicat marea sa lucrare asupra familiei care i-a fost atât de apropiată, *Monografia familiei Mocioni*. În primul capitol a stabilit originea comună a celor două ramuri ale familiei, ambele fiind descendente ale preotului aromân Constantin Mocioni, originar din Macedonia. Acesta s-a așezat în 1747 în Ungaria<sup>33</sup>. Tot aici sunt publicați doi arbori genealogici care îi cuprind pe cei mai importanți membri ai celor două ramuri ale familiei și sunt date pe scurt și câteva informații despre aceștia.

Partea principală a lucrării cuprinde biografiile a 13 membri ai familiei Mocioni, dintre care cele mai consistente sunt cele ale lui Andrei Mocioni de Foen (70 de pagini) și Alexandru Mocioni (nu mai puțin de 265 de pagini din cele 476 ale lucrării!). Admirator declarat al acestui mare om politic, autorul a scris în prefață: „cuvântările și operele lui Alexandru Mocioni reproduse în text și anexe, reflectează, în autenticitatea lor gândurile sale politice, sociale și filosofice, părerile și convingerile manifestate în grele situații ale vieții politice și bisericești a românilor transilvăneni.”<sup>34</sup>

La sfârșitul lucrării sunt anexate câteva documente: diplomele de înnobilitare ale celor două familii, un memoriu semnat de Andrei Mocioni, o parte din corespondența membrilor familiei cu diverse personalități, precum Vicențiu Babeș, Take Ionescu, Ioan Rațiu, Partenie Cosma, și unele dintre lucrările filosofice și politice scrise de Alexandru Mocioni.

Această lucrare a lui Teodor Botiș a stârnit reacții pozitive în lumea intelectuală. De exemplu, Sextil Pușcariu scria despre ea, într-un articol publicat în revista „Dacoromania”, că „aduce prețioase contribuții la cunoașterea zbuciumului nostru din trecut spre lumină”<sup>35</sup>. Lucrarea a fost apreciată și de profesorii clujeni

<sup>32</sup> Idem, *Atitudinile politice ale celor doi mari Mocioni: Andrei și Alexandru – (Urmare și sfârșit)*, „Societatea de mâine”, București, an XII, nr. 12, decembrie 1934, p. 207–208.

<sup>33</sup> Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 16.

<sup>34</sup> *Ibidem*, p. 6.

<sup>35</sup> Florin Drașovean, *op. cit.*, p. XXIII.

Ioan Lupaș și Ștefan Pascu. Primul a salutat apariția lucrării, afirmând: „În literatura noastră e destul de redus numărul cercetărilor monografice familiale, care să poată înfățișa o icoană completă despre munca desfășurată de mai multe generații în succesiune și în sânul aceleiași familii.”<sup>36</sup> Colegul său, Ștefan Pascu, avea să aprecieze, în necrologul pe care i l-a consacrat intelectualului arădean, că „Botiș a știut mult și a putut tot atât de mult, dând literaturii istorice române, în domeniul monografiei familiale, o operă la înălțimea celeia dată, în urmă cu 16 ani, în domeniul monografiei școlare. Academia română și-a spus din nou cuvântul asupra valorii ultimei opere a lui T. Botiș, consacându-i un nou premiu autorului. Prin aceste opere iconomul-stavrofor Teodor Botiș a lăsat o amintire nepieritoare în istoriografia transilvană”<sup>37</sup>.

Colaborarea lui Teodor Botiș cu familia Mocioni s-a dovedit benefică pentru ambele părți. Nobila familie bănățeană l-a ajutat pe viitorul om de cultură la începuturile carierei sale, iar acesta i-a întors ajutorul. A fost alături de membrii familiei atât la bine, cât și, mai ales, la greu, în numeroasele evenimente tragice cu care aceștia s-au confruntat. Timpul petrecut la Căpâlnaș i-a fost de folos lui Teodor Botiș și pentru a se documenta în vederea redactării scrierilor sale viitoare, iar recunoștința pe care a purtat-o mereu Mocioneștilor a concretizat-o și în lucrările de istorie pe care le-a alcătuit, culminând cu monografia din 1939, socotită o operă de referință a istoriografiei române.

---

<sup>36</sup> Ioan Lupaș, *Teodor Botiș: Monografia familiei Mocioni. București, 1939, 476 p.*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu, VIII, 1939–1942, Sibiu, Tipografia „Cartea Românească din Cluj”, 1942, p. 438.

<sup>37</sup> Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 541.